

Kamila ŁUCJAN, Mirosław W. MEKSUŁA

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej

Lublin, Polska

e-mail: k.lucjan@poczta.umcs.lublin.pl

**LOKALIZACJA SACRUM W KRAJOBRAZIE
– PRZYPADEK CZY PRAWIDŁOWOŚĆ?**

**LOCATION OF THE SACRED IN THE LANDSCAPE
– COINCIDENCE OR REGULARITY?**

Słowa kluczowe: *sacrum*, krajobraz, rozmieszczenie, radiestezja, miejsce mocy

Key words: *the sacred, landscape, location, radiesthesia, power spot*

Streszczenie

Sfera *sacrum* może manifestować się w krajobrazie na wiele sposobów. Pewne elementy przestrzeni geograficznej częściej niż inne otaczane są czcią (np. wzniesienia, grotty, źródła, rzeki czy gaje). Ich wyjątkowość jest niejednokrotnie podkreślana poprzez wznoszenie monumentalnych budowli. Zastanawiający jest fakt, że pewne miejsca są niezmiennie uznawane za święte niezależnie od panującej w danym czasie religii. Czy jest zatem możliwe wskazanie czynnika lub zespołu elementów warunkujących rozmieszczenie *sacrum* w krajobrazie? Istnieją przesłanki sugerujące, że odpowiedzi na to pytanie potrafi udzielić radiestezja.

Abstract

The sphere of the sacred can manifest itself in the landscape in many ways. Certain elements of geographical space, such as hills, caves, springs, rivers and groves, are worshipped more often than others. Their uniqueness is often emphasized by erecting monumental buildings. It is very curious that some places are invariably considered sacred, regardless of the dominant religion at that particular time. Is it therefore possible to identify the factor or group of elements determining the location of the sacred in the landscape? There is evidence suggesting that the answer to this question can be provided by radiesthesia.

SACRUM A KRAJOBRAZ

Aby rozważyć rolę, jaką pełni *sacrum* w krajobrazie, należy wyznaczyć pole ząębienia się tych dwu różnych genetycznie pojęć. Zabieg ten wydaje się niezbędny, gdyż jedynie wspólna ich część może być miejscem wzajemnej interakcji. Ze względu na niejednoznaczną naturę obu rozpatrywanych pojęć może to być niełatwym zadaniem.

*Sacrum*¹ jest pojęciem mającym szczególne zastosowanie w dziedzinie filozofii religii i dotyczącym „zjawisk, rzeczy, emocji, przeżyć wewnętrznych, fizycznych obiektów, z którymi kontakt bądź ich doświadczanie wywołuje u odbiorcy szczególnego rodzaju poczucie wzniosłości”. Niemiecki filozof, teolog i religioznawca Rudolf Otto (1869-1937) użył pojęcia *sacrum* w odniesieniu do „tajemniczej, utożsamianej z boskością mocy”, w obliczu której groza przeplata się z oczarowaniem, a objawiającej się jako rzeczywistość wyjątkowa i niecodzienna. *Sacrum* to także to, co czczone, szanowane i nienaruszalne, choć niekoniecznie związane ze sferą religii. Można powiedzieć, że jest ono odbiciem niematerialnego bytu doskonałego (Boga) w krzywym zwierciadle materialnego świata. (Słownik terminów filozoficznych, 2012)

Drugie z rozpatrywanych pojęć – krajobraz – stosowane jest w różnych dziedzinach nauki, takich jak ekologia, biologia, geografia, architektura czy geochemia i odmiennie przez nie postrzegane. Podstawowe rozbieżności w definiowaniu i interpretowaniu krajobrazu wynikają z etymologii samego pojęcia. Niemiecki termin *landschaft* (krajobraz) stosowany był „początkowo w znaczeniu obszaru (...), a następnie również do określania charakteru tego obszaru, jego „treści”” (Schmithüsen, 1964, za Richling, Solon, 1996). Dualizm pojęcia znalazł tak silnie odbicie w nauce, że współczesne definicje krajobrazu można z łatwością podzielić na dwie grupy. Pierwsza z nich utożsamia krajobraz z fragmentem przestrzeni, koncentrując się na wyjaśnianiu powiązań pomiędzy różnorodnymi jego komponentami. Natomiast druga największą wagę przywiązuje do fizjonomii, będącej efektem różnorodnych procesów zachodzących w środowisku. Niezależnie jednak od interpretacji pojęcie krajobrazu zawsze odnosi się do większego lub mniejszego fragmentu przestrzeni.

Aspekt przestrzenny, jaki można dostrzec w definicjach zarówno krajobrazu, jak i *sacrum*, zdaje się wyznaczać pole interakcji pomiędzy tymi dwoma pojęciami. Ujęte w ten sposób funkcjonowanie *sacrum* w krajobrazie będzie próbą odnalezienia refleksów świętości w różnych komponentach składających się na krajobraz, próbą dostrzeżenia cech boskości w otaczającej nas materialnej przestrzeni.

¹ *Sacrum* (łac. 'święte') – sfera, zakres rzeczy, zjawisk, pojęć uznawanych za święte, w przeciwieństwie do sfery rzeczy świeckich, określanej jako *profanum* (Uniwersalny słownik języka polskiego PWN 2006).

SPOSOBY I FORMY MANIFESTACJI SACRUM W KRAJOBRAZIE

Z geograficznego punktu widzenia, występowanie faktów i zjawisk (w tym komponentów krajobrazu) w przestrzeni może mieć różnorodny charakter. Niewielkie obiekty, takie jak np. pojedyncze drzewa, źródła, obiekty turystyczne itp., występujące w sposób rozproszony i zajmujące w przestrzeni niewiele miejsca, określa się zwykle jako elementy punktowe lub dyskretne. Nie oznacza to bynajmniej, że nie posiadają one (podobnie jak punkt) wymiaru geometrycznego, lecz, że ich wielkość, analizowana w określonej skali, sprowadza się do pojedynczego punktu.

Innym sposobem występowania faktów i zjawisk w przestrzeni jest rozmieszczenie liniowe. Elementy takie jak rzeki, drogi, linie kolejowe, rurociągi itp., posiadające stosunkowo niewielką szerokość, ciągną się często na bardzo duże odległości. Łączą one bądź dzielą różne fragmenty przestrzeni. Analogicznie do elementów punktowych, zjawisk liniowych nie można traktować tak jak linii w geometrii. Każdy z tych elementów posiada pewną szerokość, zajmując w efekcie określoną przestrzeń. Jednak szerokość elementów liniowych, podobnie jak wielkość elementów punktowych, jest na tyle mała, że rozpatrywana w odpowiedniej skali, dąży do linii w sensie geometrycznym.

Zdecydowanie więcej miejsca zajmują w przestrzeni fakty i zjawiska o charakterze powierzchniowym i objętościowym. Mogą one występować w sposób plamowy, ograniczając się jedynie do pewnych, stosunkowo dużych fragmentów przestrzeni (np. miasta, lasy, jeziora) lub w sposób ciągły wypełniając bez reszty całą przestrzeń (np. temperatura, promieniowanie). Podczas rozpatrywania różnorodności sposobów występowania elementów środowiska geograficznego może pojawić się pytanie, czy forma, w jakiej te elementy przejawiają się w przestrzeni może mieć wpływ na postrzeganie tego, co określamy jako *sacrum*.

W przestrzeni geograficznej dość łatwo przychodzi wyodrębnienie wielu różnorodnych obiektów o charakterze punktowym, kojarzących się jednoznacznie z *sacrum*. Zaliczyć do nich należy krzyże przydrożne, kapliczki, pojedyncze samotne groby, świątynie, sanktuaria, "cudowne" źródła, głazy itp. Obiekty tego typu są powszechnie spotykane w różnych kręgach kulturowych, we wszystkich zakątkach świata. Nie brak również zjawisk i obiektów o charakterze liniowym, którym jednoznacznie możemy przypisać cechy *sacrum*. Najbardziej spektakularnymi przykładami mogą tu być Indus – jedna z siedmiu świętych rzek hinduizmu² czy Via Dolorosa (droga cierpienia) – ulica w starej części Jerozolimy, którą przemierzył Jezus niosący krzyż na Golgotę. Cechy *sacrum* możemy także przypisać obiektom o charakterze powierzchniowym, takim jak święte gaje, klasztory, święte jeziora, miasta czy nawet całe regiony (Ziemia Święta). Krańcowym przypadkiem jest traktowanie jako *sacrum* całej przestrzeni oraz wszystkich występujących w niej obiektów i zjawisk, wynikające

² A. Jackowski i I. Sołjan (2001) wymieniają Ganges, Indus, Dżamunę, Narbadę, Godawari, Kaweri oraz niewidzialną, mityczną rzekę Saraswati.

z faktu postrzegania otaczającej nas rzeczywistości jako efektu aktu stworzenia. Wówczas wszystko jest uważane za święte, bo jest dziełem Boga.

Powyższe przykłady świadczą dobitnie, iż sposób występowania zjawisk w przestrzeni geograficznej ma znikomy lub wręcz nie ma wcale wpływu na postrzeganie *sacrum* w krajobrazie. Jednakże zjawiska i fakty występujące w przestrzeni geograficznej różnią się między sobą nie tylko sposobem występowania, lecz także formą, będącą efektem oddziaływania różnorodnych czynników przyrodniczych i antropogenicznych. Przypatrując się poszczególnym komponentom krajobrazu dość łatwo można zauważyć, że pewnym formom częściej niż innym przypisuje się świętość. Widać to na przykładzie ukształtowania terenu, gdzie elementem często kojarzonym z *sacrum* są szczyty gór, pojedyncze, samotne wzniesienia, wyraźnie dominujące nad okolicą lub mające charakterystyczne kształty (np. Synaj, Fudzi, Olimp lub Ślęza). Często na wzniesieniach tych sytuowane są obiekty sakralne, co potęguje niezwykłość miejsca. Istnienie relacji pomiędzy wzniesieniami i górami a *sacrum* jest charakterystyczne dla wielu, niejednokrotnie zupełnie odmiennych kultur i cywilizacji. Związek ten jest na tyle silny, że w miejscach pozbawionych naturalnych wyniosłości często są one wznoszone sztucznie. Przykładem mogą być piramidy w Egipcie, Meksyku czy Chinach. Niezależnie od tego czy wzniesienia są formami naturalnymi czy antropogenicznymi kojarzone są zwykle z tym, co święte i potężne. W wielu kulturach i religiach uważane są za miejsce łączące ziemię z niebem, sprzyjające nawiązywaniu kontaktu ze Stwórcą.

Niezwykle istotnym dla życia duchowego człowieka elementem przyrody jest również woda. Przypisuje się jej niejednokrotnie właściwości oczyszczające i uzdrawiający. Być może najsilniej podkreślone jest to w hinduizmie, gdzie woda stanowi wręcz „źródło boskości” (Jackowski, Sołjan, 2001). Za święte uważane są zarówno rzeki, źródła o "cudownych" właściwościach, jeziora, jak i całe oceany (dla kultur zamieszkujących tereny nadmorskie symbolizują one obfitość i życie oraz potęgę przyrody). Natomiast bagnetom i terenom podmokłym zwykle przypisuje się negatywne właściwości.

Kolejną formą ukształtowania terenu, często kojarzoną z *sacrum*, są groty. Niejednokrotnie stanowiły one naturalne sanktuaria lub były miejscem objawień (np. grotta w Lourdes), a także lokowania świątyń (np. Adzanta i Elura w Indiach).

Za najstarsze naturalne sanktuaria w dziejach człowieka uważane są gaje i lasy (Jackowski, Sołjan, 2001). Istotną rolę tego elementu przyrody widać wyraźnie w biblijnym opisie Raju. Motyw drzew był także obecny w wierzeniach starożytnej Grecji oraz w mitologii indyjskiej. Wspomniane powyżej gaje lub też samotne pomnikowe drzewa bywają uznawane za święte, stając się obiektem kultu. Niejednokrotnie *sacrum* wiązane jest z określonymi gatunkami roślin. Zwykle są to rośliny posiadające właściwości lecznicze lub wyróżniające się spośród innych odpornością oraz trwałością (np. dąb). Niekiedy za miejsca święte uznawane są tereny o dużej bioróżnorodności, wyróżniające się obfitością gatunków roślin oraz zwierząt.

Najrzadziej z *sacrum* wiązane są klimatyczne komponenty środowiska. Trudno byłoby jednoznacznie wskazać, które czynniki klimatotwórcze noszą znamiona

świętości. W tym przypadku można ewentualnie mówić o swoistym mikroklimacie panującym niejednokrotnie w miejscach kultu. Jednak jest to z całą pewnością czynnik drugorzędny. Niemniej, niektóre zjawiska atmosferyczne, zwłaszcza te o spektakularnym czy katastrofalnym przebiegu, jak na przykład błyskawice, tornada, huragany itp., często interpretowane są jako przejawy boskiego gniewu i interwencji. Jednakże incydentalny charakter i zwykle brak stałej lokalizacji przestrzennej, utrudniają wiązanie ich z konkretnym krajobrazem. Prawidłowość ta dotyczy także innych zjawisk postrzeganych jako widowiskowe, gwałtowne bądź zagrażające życiu człowieka. Zaliczyć do nich można lawiny, erupcje wulkaniczne, trzęsienia ziemi, fale tsunami, powodzie, susze, a także zaćmienia Słońca, Księżyca, czy pojawianie się komet.

Powszechność związanych z *sacrum* elementów środowiska przyrodniczego może wywoływać wrażenie, iż komponenty naturalne krajobrazu przeważają nad antropogenicznymi. Tak jednak nie jest, gdyż znacznie częściej *sacrum* wiązane jest z wytworami rąk ludzkich. Są wśród nich zarówno okazałych rozmiarów obiekty, takie jak świątynie, klasztory czy centra pielgrzymkowe, jak i mniejsze – krzyże przydrożne i kapliczki, stanowiące barwny element krajobrazu.

PRZESTRZENNE UWARUNKOWANIA ROZMIESZCZENIA ELEMENTÓW SACRUM

Przytoczone powyżej przykłady wskazują na powszechność elementów środowiska przyrodniczego i kulturowego związanych z pojęciem *sacrum*. Widać także wyraźnie, że pewne rodzaje obiektów są częściej niż inne kojarzone z tym, co święte. Próbuąc odnaleźć powiązania przestrzenne pomiędzy lokalizacją *sacrum* i komponentami krajobrazu dochodzimy do zagadnienia „świętej przestrzeni”. Według G. van der Leeuwa jest ona miejscem, w którym mieszka i działa moc (1997, za Jackowski, Sołjan, 2001). Czy zatem rozmieszczenie świętych miejsc w przestrzeni może być przypadkowe, czy też istnieją pewne prawidłowości w lokalizacji *sacrum*? Czy decyduje o niej wspomniana przez Leeuwa moc?

Kojarzenie pewnych miejsc w przestrzeni ze sferą *sacrum* wydaje się być do pewnego stopnia niezależne od kultury czy panującej w danym czasie religii. Świadczyć o tym mogą liczne ślady archeologiczne wskazujące na istnienie dawnych pogańskich miejsc kultu na terenie, na którym obecnie znajdują się chrześcijańskie obiekty sakralne (np. Święty Krzyż, dawniej Łysiec). Także liczne miejsca święte i centra pielgrzymkowe w "Nowym Świecie" położone są na terenach uznawanych za święte przez cywilizację prekolumbijską. Dzieje się tak pomimo faktu, iż to co jest czczone przez jedną kulturę, często przez inną jest ignorowane bądź niszczone. Ponadto, powszechnie wiadomo, że *sacrum* jest cechą którą można uzyskać (sakralizacja) lub utracić (desakralizacja). Długotrwała obecność *sacrum* w pewnych miejscach i jego sukcesja przez następujące po sobie kultury i religie, wskazywać może na istnienie pewnego niezależnego od człowieka czynnika lub zespołu czynników, sprzyjających lub wręcz decydujących o sakralizacji danego miejsca.

Poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o prawidłowości rozmieszczenia *sacrum* w przestrzeni geograficznej w oparciu o współczesny stan wiedzy wydaje się zadaniem niezwykle skomplikowanym. Pomimo, iż kojarzone jest z obiektami materialnymi, w swej istocie *sacrum* jest niematerialne i przez to nie poddaje się badaniom fizykalnym. Nie można zmierzyć oraz obiektywnie stwierdzić co i w jakim stopniu jest święte. Trudno jest zatem odnaleźć zależności pomiędzy niematerialną sferą *sacrum* a istniejącą fizycznie przestrzenią geograficzną. Z pomocą może jednak przyjść dyscyplina przez większą część świata nauki ignorowana lub negowana – radiestezja³.

Faktem jest brak przekonujących dowodów na skuteczność badań radiestezyjnych (Jeż, 1997). Jednocześnie jednak znikoma liczba eksperymentów naukowych dotyczących zjawisk radiestezyjnych nie upoważnia do podważenia wiarygodności metod stosowanych przez radiestetów. Co więcej, niektóre rodzaje promieniowania wykrywanego dotychczas jedynie przy pomocy wahadła bądź różdżki, mogą być obecnie rejestrowane z użyciem precyzyjnej aparatury pomiarowej. Na korzyść radiestezji przemawia również: powszechność stosowania w dawnych, niezależnych od siebie cywilizacjach (np. starożytne Chiny, Egipt w czasach faraonów), a także ogromna popularność jej metod w najlepiej rozwiniętych państwach współczesnego świata (USA, Francja, Niemcy, Szwajcaria itp.). Znamienny jest również fakt dopuszczenia przez prawo w naszym kraju opinii biegłych radiestetów jako dowodów w przewodach sądowych.

Zainteresowania radiestetów koncentrują się na wykrywaniu promieniowania geomantycznego⁴ (pozytywnej energii przyrody) oraz promieniowania geopatycznego (energii negatywnej). Zapożyczone z fizyki pojęcie „promieniowania”, oznaczające rozchodzenie się strumienia cząsteczek lub fal od źródła w przestrzeń, jest powszechnie stosowane w radiestezji jako najlepiej oddające naturę badanych zjawisk. Promieniowanie to traktowane jest jako jeden z elementów środowiska przyrodniczego⁵.

W radiestezji wyróżnia się wiele rodzajów promieniowania. Do najczęściej wymienianych należą:

1. Naturalne promieniowanie jądra Ziemi;
2. Promieniowanie „cieków podziemnych” („żył wodnych”);
3. Promieniowania złóż mineralnych;

³ Radiestezja: (łac. Radius = promieniuje + gr. Aisthèsis = wrażliwość) 1. nauka zajmująca się emisją jonów przez substancje nieradioaktywne. 2. wykrywanie wody i minerałów za pomocą różdżki; różdżkarstwo (Słownik wyrazów obcych PWN 1971).

„Radiestezja jest to zbiór twierdzeń wywodzących się z doświadczeń opartych na zdolności o charakterze psychofizycznym, którą posiadają pewne osoby zaopatrzone w przyrząd wzmacniający do wyczuwania przedmiotów promieniujących, ukrytych lub nie ukrytych, ich lokalizacji, ich rozróżnienia i ich mierzenia” (definicja L. Chateau, za Winczewski, 2004).

⁴ *Geomancja* – dziedzina wiedzy dotycząca badania i wykorzystywania występujących wokół pozytywnych energii przyrody (Matela, 2009).

⁵ Obok szeregu komponentów środowiska dokładnie zbadanych przez naukę, jak: budowa geologiczna, rzeźba terenu, układ stosunków wodnych, warunki klimatyczne, gleby, szata roślinna i świat zwierzęcy, promieniowanie kosmicznego, zwłaszcza słoneczne.

4. Promieniowanie warstw i deformacji geologicznych;
5. Promieniowania sieciowe (m. in. siatka Hartmana i siatka Currego).

Jak wynika z prowadzonych w różnych częściach świata badań radiestezyjnych, natężenie tego promieniowania jest w przestrzeni rozmieszczone nierównomiernie. Można zatem wyróżnić miejsca, gdzie jest ono słabe oraz takie, w których dochodzi do jego koncentracji. Niemal wszyscy radiesteci wskazują na fakt, że badane przez nich promieniowanie przebiega wzdłuż pewnych linii (ang. *ley lines*). Mogą one mieć różne zagęszczenie i wzajemnie się przecinać, tworząc swoistą sieć energetyczną. Miejsca, w których linie się krzyżują, charakteryzują się zwykle większą koncentracją promieniowania i określane są jako "węzły". Współczesna radiestezja opisuje wiele takich układów sieciowych, jak chociażby wspomniane powyżej siatki Hartmana (siatka szwajcarska) oraz Currego. Oplatają one całą planetę tworząc energetyczną sieć Ziemi. Pomimo, że poszczególne siatki cechuje duża regularność, to różna ich gęstość, kształt oraz kierunek przebiegu sprawiają, że w pewnych punktach przestrzeni dochodzi do znacznego natężenia promieniowania. Jeżeli jest to energia pozytywna, miejsca takie określane są przez radiestetów jako "miejsca mocy"⁶, a w przypadku szczególnie dużej koncentracji – "czakramy Ziemi". Wartość natężenia omawianego promieniowania określa się w tzw. jednostkach Bovisa⁷. W miejscach mocy wartość ta przekracza 18 000, natomiast w czakramach – 50 000 jednostek Bovisa.

Istnieją wyraźne zależności pomiędzy rozmieszczeniem czakramów Ziemi oraz miejsc mocy a lokalizacją stworzonych na przestrzeni dziejów ośrodków kultu i centrów cywilizacyjnych. Tak znane obiekty jak piramidy w Gizie, ruiny Mohendzo Daro w Indiach, posągi na Wyspie Wielkanocnej czy Machu Picchu w Peru położone są na skrzyżowaniu głównych linii promieniowania geomantycznego. Uważana za najsilniejszy czakram Ziemi wielka piramida w Gizie znajduje się na przecięciu aż siedmiu najmocniejszych *ley lines*. Wielkość promieniowania występującego w komorze grobowej tej piramidy osiąga wartość 170 000 jednostek Bovisa. Podobne przykłady korelacji pomiędzy miejscami mocy i miejscami kultu znaleźć można także w Polsce. Najbardziej znanym oraz najsilniejszym z nich jest tzw. czakram wawelski (do 140 000 jednostek Bovisa). Tu także przecina się aż siedem *ley lines*. Poprzez linie geomantyczne Kraków posiada połączenie m.in. z Rzymem, Jerozolimą i Stonehenge.

Zbieżność usytuowania ośrodków kultu z istnieniem stref silnego, korzystnego promieniowania na powierzchni Ziemi jest prawdopodobnie efektem świadomego wykorzystywania wiedzy z zakresu radiestezji przez twórców i budowniczych obiektów sakralnych. Wyczuwając, że pewne miejsca wyraźnie sprzyjają wyciszeniu, medytacji i modlitwie starali się właśnie w nich wznosić świątynie, klasztory czy

⁶ Termin ten został po raz pierwszy użyty przez amerykańskiego socjologa Carlosa Castanedę.

⁷ Antoine Bovis – francuski badacz, który w latach 30-tych XX w. przy pomocy serii eksperymentów badał zachodzące w piramidach zjawisko mumifikacji.

kaplice. Badania miejsc kultu pod kątem ich związków z rozmieszczeniem promieniowania geomantycznego zapoczątkowali radiesteci angielscy i szwajcarscy w latach 70-tych XX wieku. Szczególnie duży wkład w tym zakresie miał Jorg Purner, który przebadał 120 prehistorycznych i historycznych miejsc związanych z *sacrum* (30 miejsc kultu oraz 90 kościołów) na terenie Francji, Austrii, Włoch, Irlandii i Niemiec. Wszystkie z nich znajdują się w strefach o „specyficznym, energetycznym promieniowaniu Ziemi, względnie na skrzyżowaniu tych stref, bądź są usytuowane wzdłuż nich” (Winczewski, 2004).

Świadome wykorzystywanie wiedzy z zakresu radiestezji przy wznoszeniu obiektów sakralnych potwierdza fakt funkcjonowania w wielu zakonach chrześcijańskich mnichów specjalizujących się w wyszukiwaniu miejsc o wysokiej koncentracji pozytywnej energii naturalnej. Świadczy o tym istnienie kodeksu cysterskiego, tzw. *Carta caritatis*, który pośród bardzo precyzyjnych zasad organizacji klasztorów zawierał również przepisy odnośnie ich lokalizowania w miejscach o kumulacji pozytywnej energii, zapewniającej zdrowie i ułatwiającej pracę duchową. Cechy te określano mianem charyzmatu miejsca – *charisma loci*.

WNIOSKI

Przedstawione powyżej przykłady związków pomiędzy elementami środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz rozmieszczeniem miejsc kultu w przestrzeni zdają się wskazywać, że lokalizacja *sacrum* w krajobrazie nie jest przypadkowa. Niewykluczone, że w zdecydowanej większości to cechy miejsca determinują występowanie funkcji sakralnej⁸. Niezwykle trafnie zależność tę ujął wspomniany już G. van der Leeuw – „Miejsce nie jest (...) święte dlatego, że postawiono na nim świątynię, lecz świętość miejsca stanowi przyczynę wzniesienia świątyni” (Przybył, 2012). Owszem, wytwory rąk ludzkich (jak świątynie, piramidy, kamienne kręgi) mogą wpływać na otaczającą je przestrzeń⁹. Wydaje się jednak, że to rola natury jest czynnikiem podstawowym, decydującym o tym gdzie *sacrum* może się objawić. Natomiast czynniki kulturowe mogą naturalne uwarunkowania jedynie modyfikować.

Trudno jest jednoznacznie rozstrzygnąć, który z elementów środowiska (bądź zespół wzajemnie wpływających na siebie czynników) odgrywa najważniejszą rolę w lokalizacji *sacrum*. Być może, jak sugerują radiesteci, jest to promieniowanie geomantyczne. Kwestia ta może być jednak rozstrzygnięta dopiero po przeprowadzeniu wnikliwych badań naukowych. Znikoma wiedza na temat natury omawianego promieniowania, jego zmienności dobowej i wieloletniej, wpływu różnorodnych czynników na jego wielkość, a także możliwości modyfikowania jego natężenia przez

⁸ Autorzy niniejszego artykułu celowo pomijają liczne przykłady współcześnie budowanych świątyń, których lokalizacja jest najczęściej wynikiem kalkulacji ekonomicznej, analizy dostępności gruntu czy też decyzji administracyjnych.

⁹ Niezwykle interesujące wyniki badań nad tzw. „oddziaływaniem geometrycznym” uzyskali w latach 80-tych XX w. polscy naukowcy: B. Kochel, J. A. Szymański i J. Mazurczak (Matela, 2012, UJ, WBBiB, ZBOiB 2012).

człowieka, nie pozwala dzisiaj w zadowalający sposób odpowiedzieć na wiele nasuwających się pytań. Jednak już dziś można wskazać kilka obiecujących, związanych z geomancją, kierunków badawczych. Fakt, iż wiele odmiennych kultur w odległych częściach świata i w różnym czasie dochodziło do podobnych wniosków musi budzić zastanowienie i skłaniać do prób wyjaśnienia fenomenu tzw. miejsc mocy.

LITERATURA

- Blamowska M., 2012: Oddziaływanie geometryczne w piramidach. Zakład Biofizyki Obliczeniowej i Bioinformatyki, Wydział Biochemii, Biofizyki i Biotechnologii, Uniwersytet Jagielloński, <http://bioinfo.mol.uj.edu.pl/> (20.08.2012).
- Słownik terminów filozoficznych, Czasopismo Wirtualne Etiuda Filozoficzna, <http://www.etiudafilozoficzna.pl/> (21.08.2012).
- Jackowski A., Soljan I., 2001: Środowisko przyrodnicze a *sacrum* [w:] Peregrinus Cracoviensis, Z. 12, Kraków: 29-50.
- Jeż J., 1997: Radiestezja stosowana – prawda czy mit? IX Ogólnopolska Interdyscyplinarna Konferencja Naukowo – Techniczna "EKOLOGIA A BUDOWNICTWO", Bielsko-Biała, 16- 18 października, 1997.
- Matela L., 2009: Polska magiczna. Przewodnik po miejscach mocy, Studio Astropsychologii, Białystok.
- Matela L., 2012: Symbole i kształty [w:] Czwarty Wymiar, Nr 9, Centrum „REA”, Warszawa: 31-33.
- Przybył E., 2012 : Święte miasta, www.tezeusz.pl (23.08.2012).
- Richling A., Solon J., 1996: Ekologia krajobrazu, PWN, Warszawa.
- Słownik wyrazów obcych, 1971 (red.): J. Tokarski, PWN, Warszawa.
- Uniwersalny słownik języka polskiego, 2006 (red.): S. Dubisz, PWN, Warszawa.
- Winczewski M., 2004: Radiestezja dla każdego, Studio Astropsychologii, Białystok.